

Spelen in het bos. Moet kunnen!

Ervaringen met aanleg, inrichting en beheer van speelzones in Vlaanderen

Heroïsche gevechten tegen driekoppige draken met zwaarden van takken. Kastanjes rapen om thuis op het gasvuur te poffen. Een onverwoestbaar kamp bouwen. Het griezeligste nachtspel ooit op chirokamp. Maar eerst hout sprokkelen voor het kampvuur. Kinderen willen spelen in het bos, want het bos is magisch, groots, woest, spannend. Beheerders kunnen hierop inspelen. Door speelzones af te bakenen bijvoorbeeld. Speelzones, hoezo?

Speelzones volgens de letter van de wet...

Speelzones zijn bossen of delen van bossen waar kinderen kunnen spelen en niet op de paden hoeven te blijven. Andere opengestelde bossen zijn immers enkel toegankelijk op de boswegen. Speelzones zijn onderworpen aan het Bosdecreet en haar uitvoeringsbesluiten. In de praktijk spreekt men vaak van 'speelbossen' in plaats van 'speelzones', maar enkel de laatste term is wettelijk gedefinieerd. Wettelijk gezien vallen speelzones onder het uitvoeringsbesluit op de toegankelijkheid (BVR 22 juli 1993, met wijzigingen in 1996 en 1999). Boseigenaars en -beheerders stellen zich vaak vragen over het openstellen van bossen: hoe hou ik die wandelaars, ruiters, spelende kinderen in de hand? Ben ik verzekerd als er iets gebeurt? Word ik vergoed voor mijn extra inspanningen? Het Vlaams gewest biedt hiervoor volgende hulpmiddelen aan.

Financiële vergoeding

Een eerste steun voor privé-eigenaars die hun bos openstellen, bestaat uit een financiële tegemoetkoming onder de vorm van een **jaarlijkse subsidie voor openstelling**. Deze subsidie kan aangevraagd worden bij de provinciale zetel van de afdeling Bos & Groen en bedraagt € 2 per lopende meter bosweg, met een plafond van € 50 per hectare. Voor speelzones is er een jaarlijkse subsidie van € 100 per hectare. Deze subsidies zijn een tegemoetkoming voor de extra inspanningen die de bosbeheerder levert. Ze zijn bedoeld voor het onderhoud van boswegen en speelzones en de regelmatige controle op dode bomen of takken die direct gevaar kunnen opleveren voor de recreant. Gezien de maatschappelijke functie van openbare bossen, voorziet de wetgever geen subsidies voor toegankelijkheid van dit type bossen. Het voorzien van speelzones is echter geen vanzelfsprekendheid en hangt vaak nog grotendeels af van de bereidwilligheid van de openbare beheerders...

KATRIJN GIJSEL EN GRIET BUYSE
(Vereniging voor Bos in Vlaanderen vzw)

Via de samenwerkingsovereenkomsten (cluster natuurlijke entiteiten) kunnen **gemeenten** wel een **financiële tegemoetkoming** krijgen voor de realisatie van speelzones. Deze vergoeding kan gebruikt worden voor de aankoop van bossen of te bebossen gronden en voor de inrichting van de speelzone. De specifieke bepalingen kan je nalezen op www.samenwerkingsovereenkomst.be.

Verzekering en aansprakelijkheid

Een tweede hinderpaal voor de bosbeheerder is het risico aansprakelijk te worden gesteld wanneer er toch iets met de recreant gebeurt. Daarom sloot de afdeling Bos & Groen in 2001 een verzekering af met Ethias (het vroegere OMOB). Ze dekt de burgerlijke aansprakelijkheid van alle eigenaars en beheerders van bossen in het Vlaams gewest, of die nu openbaar zijn of privé. Deze aansprakelijkheidsverzekering geldt zowel voor ongevallen die zich voordoen met recreanten op boswegen, op wegen langs het bos als in speelzones. Een spelend kind dat getroffen wordt door een tak die plotseling afbreekt of een wandelaar die zich kwetst door abnormaal grote oneffenheden in het bospad bv. kort na hevige regenval, kunnen dus rekenen op deze verzekering, indien de bosbeheerder aansprakelijk wordt gesteld. Het spreekt voor zich dat de recreant wel de regels van het bosbezoek moet gevolgd hebben, zoals vastgelegd in het toegankelijkheidsreglement. De bosbeheerder van zijn kant moet de speelzone en de boswegen onderhouden. Voor speelzones waarin ook speeltoestellen staan, is een bijkomende controle nodig in het kader van het KB (zie verder). Door de aanwezigheid van speeltoestellen wordt de speelzone immers als speelterrein beschouwd. De geldende regels voor speelterreinen zijn te vinden in het KB van 28 maart 2001, betreffende de uitbating en veiligheid van speelterreinen. Je kan deze regels vinden op www.recreabel.be.

Een nieuw speelbos aanleggen, hoe doe je dat?

Een geschikte locatie

Een speelzone situeert zich bij voorkeur dicht bij een woonkern, in de buurt van jeugdlokalen of kampplaatsen voor jeugdbewegingen. Een andere keuze is om speelzones te voorzien in de nabijheid van andere recreatiemogelijkheden zoals voetbalterreinen, een fit-o-meter, ... Het bos moet ook

goed en veilig bereikbaar zijn. Afhankelijk van de bestemming van de gronden volgens het gewestplan, heb je een bebossingsvergunning nodig. Informeer hiervoor best bij de afdeling Bos & Groen. In elk geval zijn er in Vlaanderen nog te weinig speelzones, en moet elke kans om er meer te creëren, onderzocht worden. Het gebrek aan speelzones hangt natuurlijk samen met het feit dat er in Vlaanderen weinig bos aanwezig is. Vooral in de bosarme streken is het dan ook niet vanzelfsprekend om in deze weinige bossen voldoende speelzones aan te duiden. Enkele cijfers vonden we terug in de recent uitgevoerde bevraging van het EBG (Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal) in het kader van het project bosvriendelijke spelen. Uit deze bevraging blijkt dat 74% van de boswachters één of meerdere speelzones in zijn werkingsgebied heeft. 62% van de officiële speelzones is gelegen in openbare bossen, 34% in domeinbossen en 4% in privé-bossen.

De aanleg van de nieuwe speelzone

Eens een geschikte plek gevonden, komt de aanleg en de inrichting van de speelzone. In een foto-enquête die onlangs door de VBV werd uitgevoerd bij kinderen uit het 5e en 6e leerjaar, kwamen twee elementen duidelijk naar voor als 'onmisbaar' in een speelbos, namelijk 'water' en 'reliëf'.

Water nodigt uit om te spelen. Een kronkelende bosbeek spreekt direct tot de verbeelding, maar diezelfde beek kan ook een hoge natuurwaarde bezitten. Hier moet zeker een afweging worden gemaakt. Bij de aanleg van een speelbos kan een nieuwe waterpartij worden gecreëerd, kunnen grachten worden gegraven die bij voorkeur kronkelen. Diep water is niet aan te raden, maar het moet toch diep genoeg zijn om bijvoorbeeld een vlot op te laten drijven.

Reliëf maakt een bos leuker, uitdagender: diepe dalen, steile hellingen, greppels en dijken bieden enorme speel mogelijkheden. Bosjes op zeer geaccidenteerd terrein zijn fijn om in te spelen. Maar wat met een vlak terrein? Bij de aanleg van een nieuw speelbos kunnen bijvoorbeeld enkele taluds gemaakt worden, of kan je enkele hoge bermen voorzien. Voor werken met meer dan een halve meter grondverzet, dus ook voor het graven van grachten, is wel een stedenbouwkundige vergunning vereist. In de speelzone Tortelbos in Ieper werd met een graafmachine een gracht uitgegraven, om zo een 'plas-dras'plek te creëren. Met de uitgegraven aarde werd een berm gemaakt van 3 à 4 meter hoog. De losse aarde moet zich echter 'zetten', waardoor deze berm nu niet eens meer twee meter hoog is. Hou er dus rekening mee dat dergelijke ophogingen wel 50 % kunnen 'zakken'...

Variatie is heel belangrijk in speelzones. Uit de hoger vermelde enquête bleek ook dat kinderen bossen met een zekere ondergroei meer appreciëren dan 'kale' bossen. Deze ondergroei bestaat bij voorkeur uit struiken, waarachter de kinderen dekking kunnen vinden in het vuur van het bosspel. Een dichte ondergroei van bramen of brandnetels nodigt dan weer helemaal niet uit tot spelen. Groepsgewijze aanplanting van bomen en struiken per soort, gecombineerd met het individueel verspreid aanplanten van enkele soorten, zorgt voor variatie in het speelbos. In het Tortelbos (Ieper) plantte

men een 20-tal verschillende vruchtendragende struiken en kleine bomen in groepjes van ca. 100 m² aan.

Open plekken zijn belangrijk. Er is zowel behoefte aan 'echt bos' als aan meer open of halfopen terreinen. (Half)open plekken kunnen zich bijvoorbeeld aan de ingang van de speelzone situeren. Hier kan een jeugdmonitor de speluitleg geven, of kan een loopspel gespeeld worden als afsluiter van het bosspel. Een solitaire boom kan een duidelijk herkenningpunt vormen op dergelijke open plekken. Zeker als je ook (half)open plekken voorziet, is het belangrijk dat de speelzone **groot genoeg** is. De gewenste oppervlakte van de speelzone hangt af van de plaatselijke behoeften, en is vooral ook afhankelijk van de totale oppervlakte bos die er lokaal voorhanden is. Als regel neemt men aan dat 2 à 5 hectaren bos ruimte biedt voor twee groepen van 30 kinderen. Hoe groter de oppervlakte van de speelzone, hoe meer mogelijkheden voor variatie en hoe beter de betredingsdruk gespreid kan worden.

Enkele voorbeelden: in het Brakelbos is een speelzone van 4 ha afgebakend, het Tortelbos (Ieper) heeft een speelzone van 7 ha, in Poperinge werd een speelzone van 2,5 ha voorzien voor de specifieke doelgroep kleuters, op de Rodenberg (Heuvelland) werd een speelzone van 5 ha onderverdeeld voor kinderen van verschillende leeftijdsklassen waarbij de meest vlakke zone voor de kleinste kinderen is bedoeld en de meest geaccidenteerde terreinen voor oudere kinderen. In de houtvesterij Leuven varieert de grootte van de aanwezige speelzones van 3 tot 20 ha. De oppervlakte is van belang voor de aard van het gebruik van de speelzone: kleine speelzones zijn geschikt voor kleine groepen jonge kinderen die bv een kabouterbosspel spelen, terwijl groepen van grotere kinderen voor een oriëntatiewandeling of een spelparcours toch gauw een veel groter terrein nodig hebben.

Langs de buitenrand van het bos kan eventueel een 'sneukelpad' worden aangelegd. Langs dit pad worden allerlei vruchtendragende bomen en struiken geplant. Bordjes met afbeeldingen van de planten en hun vruchten en een woordje uitleg, zorgen eventueel voor een educatieve noot.

En als binnen een bestaand bos een speelzone wordt aangelegd?

Instellen van een speelzone

Een speelzone bakent je natuurlijk niet zomaar af. Overleg tussen de eigenaars / beheerders en de jeugdsector is een must om tot een geslaagde keuze te komen. Voor domeinbossen moet er overlegd worden met de gemeentelijke jeugdraad. Voor de overige openbare bossen komt daar nog een verplicht overleg met de afdeling Bos & Groen bij. Voor privé-bossen moet enkel overlegd worden met Bos & Groen, maar ook hier is overleg met de jeugd een aanrader! Vanuit het bosbeheer kan men de plaatsen in het bos aantonen waar zeldzame vegetatie groeit zodat deze niet onnodig ten prooi vallen aan een hoge recreatiedruk. Gedeelten van het bos met een rijke fauna en flora, zeldzame bosbiotopen met hoge ecologische waarde, bestanden met veel gevaarlijke en dode bomen of obstakels, bestanden met hoog woekerende braamvegetatie, ... komen niet in aanmerking. Vermijd ook gevaarlijke situaties zoals het voorkomen van diepe putten, stortplaatsen, enz... Naaldbossen zijn over het algemeen minder kwetsbaar dan loofbossen, maar vaak wel minder aantrekkelijk als speelterrein. Binnen een groter boscomplex wordt een speelzone bij voorkeur gesitueerd nabij de parking, de ingang, een eventuele speel- of picknickweide aan de rand

van het bos. Zo zorg je voor minder verstoring in de kern van het bosgebied en hou je de intensievere recreatie aan de randen. Schenk voldoende aandacht aan een goede bereikbaarheid en bewegwijzering. Een pluspunt is een goede bereikbaarheid, ook voor mensen met een beperkte mobiliteit. Van groot belang is een duidelijke, fysieke begrenzing van de speelzone. Een breed bospad, een gracht, de bosrand, ... vormen voor spelende kinderen een houvast. Vermijd echter wegen met gemotoriseerd verkeer, of zorg voor een veilige afscheiding tussen de weg en de speelzone. Een blikvanger (figuurtje, poort, ...) als symbool dat je een speelbos binnentreedt is zeer aan te raden.

Een zone met een onregelmatige vorm is wel leuker dan een zone die recht op recht is afgegrensd, maar zo'n onregelmatige vorm maakt een duidelijke begrenzing wel moeilijker... Bij de keuze van de zone moet ook gelet worden op de spelmogelijkheden. Een reliëfrijk terrein, de aanwezigheid van (ondiep) water, een geschikte ondergroei, ... zijn hierbij bepalend.

Je bakent best een voldoende grote oppervlakte af (meerdere hectaren). Dat geeft meer mogelijkheden voor variatie en spreidt de betredingsdruk. Overleg met de plaatselijke jeugdverenigingen, de buurt of de gemeentelijke jeugdraad geeft een enorme meerwaarde aan je speelzoneproject. Waar speelt de jeugd graag? Welke structuren zijn aantrekkelijk? Welke eenvoudige maatregelen kan de beheerder toepassen? En wat zijn de randvoorwaarden waaraan de spelende bosbezoeker zich te houden heeft? Allemaal zaken die via een eenvoudig rondje overleg kunnen besproken worden, en die zorgen voor vertrouwen tussen beheerder en bezoeker. Als de ligging van een speelzone vooraf besproken werd met de plaatselijke jeugdverenigingen die er gebruik zullen van maken, kunnen we er ook op rekenen

dat de gemaakte afspraken over de afbakening en de toegankelijkheid van de speelzone beter zullen worden nageleefd.

Als alle partijen akkoord gaan met de aanduiding en de ligging van de speelzone, wordt de speelzone ook officieel aangeduid via het 'speelzonebord' (zie foto) en wordt de zone ook vermeld op de website www.bosspel.be.

Bos inrichten als speelzone?

De inrichting van een speelzone in een bestaand bos hoeft niet veel moeite te kosten. Belangrijk is wel dat gevaarlijke dode bomen geveld worden, zodat de kinderen geen grote risico's lopen. Stammen en takhout blijven best liggen in het bos. De kinderen zullen er dankbaar gebruik van maken. Zorg wel dat de liggende takken niet te hoog boven de grond hangen, verklein dan beter het kroonhout nog wat.

Met natuurlijke, boseigen materialen en een flinke dosis creativiteit kunnen leuke speelimpuls worden gegeven, van een doodgewone liggende boomstam tot een prachtig kamp of een leuke schuilplaats. Als er een 'speeltuig' uitgewerkt wordt, laat het dan qua materiaal en vormgeving passen in de bosomgeving. Let wel op met het voorzien van zaken die als 'speeltuig' kunnen worden aanzien, want hiervoor is vaak een stedenbouwkundige vergunning nodig. De grens tussen een speelzone en een speelterrein blijkt in de praktijk moeilijk te trekken, maar heeft wel belangrijke consequenties (zie hoger: verzekering en aansprakelijkheid). De fantasie van een kind is echter onbeperkt en eenvoudige, natuurlijke speelimpuls winnen het vaak van kant-en-klare speelconstructies. Voorzie in elk geval voldoende vrije speelruimte in de speelzone, waar kinderen ten volle hun fantasie kunnen botvieren, maar evengoed kleine verborgen hoekjes. Wanneer kinderen zelf iets kunnen bouwen, of een ruwe aanzet zelf kunnen afwerken, verhoogt dit zeker hun betrokkenheid en inlevingsvermogen.

In het Meerdaalwoud werd het idee uitgewerkt van een opeenvolging van spel- en speelelementen, aangevuld met educatieve panelen. De begrenzing van de opeenvolgende spelplaatsen gebeurt op een speelse manier. Een begeleidende tekstje met vragen en antwoorden kunnen de kinderen ter plaatse meenemen. Wanneer het educatieve aspect eerder suggestief dan dwingend wordt ingepast, heeft het meer succes. Door dit parcours te maken, wordt de beschikbare ruimte goed benut en is een zekere geleiding of sturing mogelijk, zonder dat het de kinderen echt opvalt. Een bijkomend element is dat de spreiding van een groter aantal bezoekers mogelijk is zonder dat het storend overkomt.

Speelzones worden officieel aangeduid met een specifiek pictogram. (foto Erik Malfait)

Het beheer van speelzones

Het beheer van speelzones verschilt niet zoveel van het 'gewone' bosbeheer. Wel moet extra tijd en aandacht besteed worden aan een regelmatige controle van windgevoelige en dode bomen binnen de speelzone. Bomen die een te groot risico inhouden, moeten worden geveld. Wanneer dunningen of kappingen worden uitgevoerd binnen de speelzone, kan het (verkleind) kroonhout gerust blijven liggen. Het vormt 'natuurlijk spelmateriaal'. Groepsgewijze dunningen of kleinschalige kappingen binnen hakhoutbeheer kunnen zorgen voor een leuke afwisseling tussen dichte en halfopen of open bosgedeelten in de speelzone. Exploitaties of dunningen vermijd je best tijdens de zomerperiode wanneer het meest in het bos wordt gespeeld. Ook de combinatie met andere recreanten (vooral met fietsers en ruiters) vermijd je beter in een speelzone.

Naargelang de ligging van de speelzone wordt deze vooral gebruikt door lokale jeugdbewegingen en spelende kinderen, of door jeugdbewegingen die in de regio op kamp of op weekend komen. Uit een recent door het Educatief Bosbouwcentrum uitgevoerde bevraging bij de boswachters blijkt dat speelzones het meest gebruikt worden door lokale jeugdverenigingen, vervolgens door klassen en in mindere mate door kinderen in los verband.

En wat vinden de boswachters ervan?

Boswachter Hugo Nackaerts krijgt vaak goede respons van een heel gevarieerd publiek, op de speelzones in het Meerdaalwoud. Deze speelzones worden heel vaak bezocht in

Brugjes en buizen kunnen een leuk speelelement vormen. (foto Erik Malfait)

Een levende hut van wilgentakken groeit mee met het bos.

gezinsverband, er worden zelfs verjaardagsfeestjes gegeven, ... De boswachter merkt op dat leerkrachten vaak op eigen initiatief naar de speelzone komen en hier hun eigen gang kunnen gaan met de klas. De speelzones brengen kinderen immers op een minder schoolse manier in contact met de natuur, en bieden de kans om spel en educatie te combineren. In het Meerdaalwoud zorgde de afbakening van de speelzones effectief voor een goede sturing van de recreatie, zodat de ecologisch meer kwetsbare plekken in het bos gespaard blijven. Problemen treden wel op wanneer het aantal gebruikers de draagkracht van het bos overstijgt: te hoge betredingsdruk, schade aan het bos, erosie, vandalisme, afval dat wordt achtergelaten, ... De boswachter zoekt naar een goed evenwicht tussen enerzijds spanning en avontuur, en anderzijds veiligheid. Naarmate zijn ervaring met aanleg, inrichting, beheer en gebruik van speelzones groeit, weet hij dit evenwicht steeds beter te vinden.

In West-Vlaanderen heeft boswachter Pierre Hubau goede ervaringen met speelzones. Toch ziet hij soms een gebrek aan respect voor het bos, dit eerder bij groepen die komen uit een bosarme regio. Wat dan weer het belang aantooit van speelzones en toegankelijke bossen waar kinderen het bos kunnen leren kennen en naar waarde schatten! ■

Op 10 oktober, tijdens de Week van het Bos, wordt het nieuwe speelbos in Ieper officieel geopend. Het Tortelbos vind je in de Pannenhuisstraat te Ieper.

Voor meer info kun je terecht bij het Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels, Korte Meersstraat 6, 8900 Ieper, tel. 057/22 90 90, t.a.v. Ann Vansteenhuyse.

Meer weten?

www.bosspel.be: alles over bosvriendelijk spelen, speelzones en contacten in de jeugd- en bossector.

www.ebg.be: het educatief Bosbouwcentrum Groenendaal.

www.recreabel.be en **www.speelom.be:** alles over de speelveiligheid van speelterreinen.

Het Kiekbosboek: een ideeënboek voor spelen in het bos (te bekomen bij het EBG)

Met veel dank aan boswachters Pierre Hubau en Hugo Nackaerts van de afdeling Bos & Groen voor het aanleveren van hun interessante ideeën en boeiende ervaringen.

Kinderen gebruiken dood hout om hun kamp te bouwen in het bos.

